

Foredraget ble holdt i anledning Den kompliserte arven, seminar om Geirr Tveitt og Knut Hamsun på Litteraturhuset i Oslo 8. desember 2008. Seminaret var et samarbeid mellom Hauge-Tveitt jubileet 2008, HL-senteret, Litteraturhuset og Hamsun 2009.

Jo Strømgren, danser:

Kunstnerisk fortolkning av arven etter Knut Hamsun

Jeg bør kanskje starte med å presisere at jeg er ingen akademiker. Jeg har 4 års høyskoleutdannelse og har jobbet profesjonelt i 15 år. Men jeg har faktisk aldri hatt krav eller forventning om å skrive ett eneste ord. Det høres nesten ut som en slags barnegåte. Men jeg er altså en dansekunstner. Kanskje så langt fra Hamsun som det går an å komme.

Utrente folk, eller folk med dårlig fysikk, kan sikkert finne på å si at det er et fattig utgangspunkt for å uttrykke seg. Men faktisk så føler jeg meg ganske heldig. Jeg skal komme tilbake til det litt senere.

Men altså – arven etter Knut Hamsun.

Det er få nordmenn som er så grundig dokumentert som ham. Det er også verdt å merke seg at svært få nordmenn har blitt gjenstand for inngående gransking over flere generasjoner – stadig med nye synsvinkler og stadig relatert til nye tidsånder. Egentlig er det enorme mengder informasjon som ligger der. Og da er det jo på sin plass å undre seg – er det mulig å si noe om Knut Hamsun som ikke allerede har blitt sagt, insinuert eller påstått? For en akademiker vil dette være et naturlig spørsmål. Det blir i hvert fall vanskeligere og vanskeligere. Ser man på litteraturen om Hamsun opp igjennom tidene, så har jeg merket at kildehenvisningene bare lengre og lengre.

Men tydeligvis er det mer å hente. Hamsun er fremdeles betent, og puslespillet har dessverre ennå ikke gått opp – enten så er det noen brikker som er feil, eller så er det noen brikker som mangler. Det høres jo egentlig greit ut. Det er tydeligvis bare å lete videre. Det eneste problemet er at metaforen ”puslespill” etter min mening er helt malplassert. Det impliserer at noe skal gå opp. Men hvem er det som har et liv som går opp? Hvem er det som har et komplisert og uforståelig livsløp – men med en fabelaktig sammenheng til slutt?

Jeg føler et slektskap til Hamsun nettopp fordi det er så mye som ikke ”stemmer”. Kunstnere er vel de siste til å konstruere livene sånn at alle bitene passer sammen. Kunstnere er vel også de siste til å etterstrebe harmoni hvor teori og praksis går hånd i hånd. De er mer irrasjonelle enn andre, og de har kanskje et mer turbulent sjelsliv. Ikke fordi de er født med psykiske problemer, men fordi turbulens og ubesvarte spørsmål ofte er selve jordsmonnet som kunsten vokser i. De er kanskje også derfor mer villige til å akseptere en mangel på logikk. Jeg har vokst opp med å se på Knut Hamsun som en gåte. Men hvilken gåte snakker vi om? Er han ikke representativ for de fleste, egentlig?

Ting så jo annerledes ut for 60 år siden, selvfølgelig. Men kanskje om nye 60 år så er det vi som representerer en gåte. Kanskje våre oldebarn vil føle avsky og skam over våre standpunkter i en samtid med store motsetninger og uklare framtidsscenarioer. Summerer man opp seg selv, sine naboer, sine bekjente, så ser man at svært få er konsekvente i sine handlinger og ytringer. I dag er det også lettere å undersøke, siden folk snakker mer

åpent enn før. Formalitetene er løsere og privatsfæren er åpnere. Leser man for eksempel kommentarene i de evige debattene på nettet, så skjønner man eksempelvis at vi er omgitt av ganske mange rasister, fascister og idioter. Folk som mener i hytt og pine og forbeholder seg retten til å ha rett i alt. Og som absolutt ikke ønsker å be noen om forlatelse for sine ytringer. En uendelig rekke av gåtefulle folk, så å si.

Så denne ”gåten Knut Hamsun” føler jeg heller er et utslag av akademias frustrasjon over manglende verktøy for å knekke nøtta. Alt går ikke opp, og alt skal heller ikke gå opp.

Men hvordan kan man så forstå og akseptere en såkalt gåte? Viktig i denne sammenhengen er at vi snakker om en kunstner. Det er et yrkesvalg som består av to grunnleggende ting – først å finne ut hva man selv har lyst til å utforske, og deretter å finne ut hva man har lyst til å formidle til andre. For å si det på en annen måte – det er kanskje 10 % av seg selv en kunstner velger å slippe ut i det offentlige. Det er sluttproduktene, det er de idéene som har overlevd selvsensuren, det er de tankene som blir funnet salgbare og tidsmodne, som vil stå igjen for andre å dissekere i etterkant. Det kunstnere legger igjen av livsverk, trenger på ingen måte å være representativt for deres personlige og private liv. Poenget mitt er ikke å rakke ned på akademikere med stor tørst etter å knytte livsløp og livsverk sammen, men faktum er at svært få akademikere er kunstnere selv, og svært få akademikere har erfaring med å bli analysert selv.

Så hvordan komme under huden på et studieobjekt? Jeg tror det er viktig at akademias grundige arbeid blir komplettert med frie og løsrevne vitnesbyrd – det blir da stort sett kunstneriske vitnesbyrd. Akademia er liksom et skjelett, man mangler bare kjøttet. Hamsun har derimot allerede levert ganske mye mer kjøtt enn andre gjennom alle sine bøker, men igjen – hans produkter er naturligvis bare en brøkdel av hans personlighet og åndelige liv.

Det er ingen hemmelighet at vår evne til å oppfatte bilder langt overgår vår evne til å lese tekst. Vår menneskelige hukommelse husker landskap best, for eksempel. Vi blir automatisk påminnet om at vi er pattedyr med en ganske så rural fortid. Ser vi for oss en prehistorisk oppbygning av sanseapparatet, så er det jo helt naturlig at vi er genetisk disponert for å lese og huske mennesker og situasjoner. Vår rase hadde aldri overlevd hvis vi ikke hadde hatt evnen til for eksempel å tolke de minste detaljer på fare. Gjenkjennelse av psykologiske trekk hos medmennesker har vært perfektjonert i tusenvis av år før skriftspråk overhodet eksisterte. Det skrevne ord er et fantastisk verktøy, men det kan ikke sammenlignes med vår direkte observasjonsevne. Balansen utflates selvfølgelig jo mer vi leser, og jo mindre vi bruker øynene på våre omgivelser. Men likevel – det kan ikke sammenlignes. Noen er mer trent enn andre. Jeg føler meg godt trent. Og har verktøy for å bruke denne kunnskapen til å lage kunst. Jeg vet hvordan jeg skal bruke bevegelse for å skape forventede assosiasjoner. Jeg vet hvordan jeg skal få folk til å tenke noe spesifikt uten bruk av ord.

Men – jeg vet så inderlig godt at jeg og andre i min profesjon havner langt ned på lista over hvem som kan og skal formidle sannheter om vår samtid og historie. I en kulturell tradisjon hvor ordet har overtatt ledertrøya, så opplever jeg at dette ”åndelige” og ”usagte” som jeg representerer – ofte blir definert inn under noe alternativt. Men det er så elementært som det går an å bli. Vi ser bedre enn vi leser. Problemet er bare at 99 % av befolkningen videreutvikler lesingen, men ikke synsevnen.

Hva er det så vi kan "se" hos Hamsun i dag? Ingenting, egentlig. Han er død og alle som kjente ham i hans forskjellige livsfaser, er også døde. Likevel har vi behov for å "se" for å forstå ham i et bredere perspektiv. Det trenger ikke være essensielle ting vi ser. Det trenger heller ikke ha noen stor sammenheng. Vi trenger å se detaljer, masse detaljer, som vi selv kan sette sammen til en mosaikk, som kanskje kan begynne å ligne på et stort bilde. Hvor mange av oss er det ikke som har googlet naboen? Side opp og side ned med informasjon. Altfor mye informasjon. Det kan være tusenvis av artikler og dokumenter. Men sier all denne informasjonen noe om naboen? Svært lite, egentlig. Istedenfor å google, så får man et langt mer interessant bilde av naboen ved å observere hvordan han kaster søpla, hvordan han krangler med postmannen, hvordan julepynten ser ut, hvordan han reagerer når man ringer på for å spørre om litt sukker. Alle mulighetene man har til stille observasjon, inneholder ufattelig mange nøkler inn til en personlighet. Uansett hvor uinteressante disse observasjonene kan virke når man noterer dem ned med ord og bokstaver. Vi liker å se gode skuespillere framføre gode imitasjoner av kjente personer. Men vi glemmer ofte hvor mye informasjon som ligger til grunn for å kunne gjøre en god karikatur. Det handler overhodet ikke om IQ, men en svært god porsjon EQ.

Jeg skal komme med to radikalt motsatte eksempler på hvordan vi blir kjent med mennesker.

Vi har alle Trond-Viggo Torgersen på netthinna. 5 på gaten. En mann med sideskill, bart og brun dress. Med svært god selvtilitt. "Har du stilt meg et spørsmål? Ja. Har jeg svart på det? Nei." Trond Viggo klarer i løpet av 5 sekunder å beskrive et liv og en livsanskuelse som det ville ha tatt flere sider å beskrive litterært. Og kanskje enda uten å komme i havn. En så effektiv måte å sette kjøtt på et skjelett er ekstremt.

Som et motsatt eksempel vil jeg nevne den desidert viktigste personen for hele den vestlige verdenshistorie, den personen som sannsynligvis grundigst har blitt studert, analysert og skrevet om i hele verden. Men den personen vet vi egentlig ingenting om. Hva vet vi om Jesus, egentlig, hvis vi ikke engang vet om han hadde humor? Hadde Jesus humor? Det er ikke så viktig om han hadde humor eller ikke, poenget er at vi ikke vet selv de mest elementære ting om ham. Han blir et ikon, et matematisk regnestykke som alle prøver å få til å gå opp. Og fremdeles, etter 2000 år, blir det regnet som kontroversielt hvis man prøver å gi ham litt kjøtt på skjelettet. Jeg har selv danset rollen som Jesus Kristus i et bestillingsverk til 1000-årsjubileet for kristningen av Norge. På Moster, hvor den første kirken ble bygd, med kongen til stede osv. Men forestillingen nådde aldri Moster. Den ble tatt av plakaten. Den var for sterk kost. De kristne miljøene var stort sett enige også, for en gangs skyld. Latterlig. Men å avbilde Muhammed i et kristent magasin noen år senere er liksom ytringsfrihet. Like latterlig. Jesus er på mange måter like vernet og ikonisert som Muhammed. Folk vil helst at han skal framstilles som en monoton zombie. Hvis man ser på hvordan han stort sett blir framstilt – uttrykksløst ansikt, langsomme bevegelser, fjernt blikk – så er det overhodet ikke noe menneskelig ved ham. Jesus er dermed en person som har blitt vernet av de religiøse. Kunstnerne har ikke fått slippe til. Jesus har aldri klart å bli et menneske – han har forblitt et ikon.

Som nordmann, kunstner og litteraturforbruker har jeg ikke lyst til at Hamsun skal vernes av akademikere og bli et slikt ikon. Og ikke forbli en mystifisert "gåte" eller et herostratisk eksempel til skrekk og gru for kommende generasjoner. Det viktigste argumentet i behandlingen av arven etter Hamsun er selvfølgelig respekten for de som fremdeles er i live fra krigens dager. Bortsett fra det, så er det på høy tid at nye

generasjoner overtar og sammenligner ham med det gatebildet vi har rundt oss i dag. Og der ser vi Hamsun overalt. Folk har sympatier med alle mulige ekstreme politiske retninger, ofte uten noen form for konsekvenstankegang. Jeg har vokst opp i et miljø som alltid har hyllet Cuba og Fidel Castro. Det er ganske norskt det å være Cuba-venn. Jeg synes det er forkastelig. Strengt tatt synes jeg at de som åpenlyst støtter totalitære og undertrykkende regimer burde bli diagnostisert med ”varig svekkede sjelsevner”. Men samtidig blir Lukasjenko kalt diktator, akkurat som om Hviterussland står for noe annet enn Cuba? Nå er alt dette fjerne problemer, men på en vanlig dag i Torggata finner vi drøssevis av elementer som går inn for å styrte den norske stat slik vi kjenner den. I dag er de derimot en naturlig del av samfunnet.

Altså, hva vil jeg med alt dette? Jeg har lest mye om Hamsun, biografier og relevant litteratur – men det blir som å lese et tørt filmmanus. Man mangler de tilsynelatende ubetydelige detaljene – de som sammen skaper et fortettet bilde. Hvis jeg tenker over hvem jeg kjenner best her i verden, og nettopp HVA som gjør at jeg føler at jeg kjenner dem – og forstår dem – så er det ganske interessant å merke seg hvilke detaljer som skiller seg ut. Nøklene til forståelse er som regel bittesmå.

Problemet som kunstner er at det å forsøke denne forståelsesprosessen med kjente personligheter – eller ikoner – innebærer et akademisk press. Man forventer at behandlingen av Hamsun skal ha et visst dokumentarisk preg, man forventer at man i hvert fall forholder seg til diskursen som har vært. Fri fantasi blir svært sjelden tatt på alvor. Jeg har mye mer erfaring med Ibsen – og alle regissørers skrekk er å få høre at ”analysen er feil” – med ditto kollaps av hele ideen bak forestillingen. Klart det er vanskelig å sette opp Ibsen – ikke fordi Ibsen er skremmende i seg selv – men fordi man kjemper med en tung akademisk tradisjon.

Jeg har svært mange ganger blitt spurt om å gjøre forskjellige Hamsun-forestillinger, men har konsekvent takket nei. Og jeg har tenkt – det finnes knapt mer utakknemlig jobb. Å skulle kommunisere med et publikum som automatisk vurderer det de ser mot det de har lest, er en ganske kjedelig oppgave, for å si det mildt. Da er man allerede på feil banehalvdel – da begynner man å lage kunst på teoriens premisser.

Jeg tror at hvis man ikke oppgraderer verdien av frie kunstneriske synspunkter – selve kjøttet – uansett hvor langt ute i margin de ligger, så vil den akademiske diskursen til slutt spise opp seg selv. En oppgradering av verdien betyr også at man lar de frie synspunktene leve fritt i tilskuerens hode uten å prøve å sette dem i system etterpå. Dvs. at alle diskusjoner i etterkant faktisk kan være ødeleggende.

Personlig kunne jeg godt tenke meg en regelmessig Hamsun-festival, full av kunstneriske synsvinkler – ekstreme i alle retninger – men UTEN et eneste seminar eller debattforum.